

ELEKTRON SHARTNOMALARNING HUQUQIY TABIATI**Bazarov Azamatjon Xusan o'g'li**

Jizzax yuridik texnikumi

Sud Huquq Faoliyati 18/24-guruh o'quvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20473341>

Annotatsiya. Mazkur maqolada elektron shartnomalarning huquqiy tabiati, ularning fuqarolik huquqi tizimidagi o'rni hamda O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida tartibga solinishi tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida elektron shartnoma tushunchasining mazmuni, uning shaklga oid xususiyatlari, taraflarning irodasini ifodalash mexanizmlari, elektron raqamli imzo orqali shartnomani tasdiqlash tartibi o'rganiladi. Ilmiy-nazariy adabiyotlar va amaldagi qonunchilik tahlili asosida elektron shartnomaning oddiy yozma shartnomadan farqli va o'xshash jihatlari ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqot natijalari elektron shartnomalar zamonaviy fuqarolik huquqi munosabatlarining ajralmas qismiga aylanganini va ular bo'yicha qonunchilik bazasi yanada takomillashtirilishi zarurligini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: elektron shartnoma, elektron tijorat, elektron hujjat, elektron raqamli imzo, aksept, oferta, shartnoma shakli, fuqarolik huquqi, raqamli iqtisodiyot, eskrou hisobi.

THE LEGAL NATURE OF ELECTRONIC CONTRACTS

Annotation. This article analyzes the legal nature of electronic contracts, their place within the system of civil law, and their regulation under the legislation of the Republic of Uzbekistan. The study examines the concept of an electronic contract, its formal characteristics, the mechanisms by which parties express their will, and the procedure for confirming contracts through electronic digital signatures. Based on the analysis of theoretical literature and current legislation, similarities and differences between electronic contracts and conventional written contracts are highlighted. The findings substantiate that electronic contracts have become an integral part of modern civil law relations and that the legislative framework governing them needs further improvement.

Keywords: electronic contract, electronic commerce, electronic document, electronic digital signature, acceptance, offer, form of contract, civil law, digital economy, escrow account.

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi va internet tarmog'ining keng yoyilishi an'anaviy fuqarolik huquqi munosabatlariga jiddiy o'zgartirishlar olib kirdi.

Bugungi kunda ko'pchilik tijorat va boshqa munosabatlar elektron shaklda amalga oshirilmoqda, bu esa o'z navbatida elektron shartnomalar institutining shakllanishi va rivojlanishiga sabab bo'ldi. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida elektron tijorat va elektron shartnomalarni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan.

O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 29-sentabrda qabul qilingan "Elektron tijorat to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonuni (O'RBQ-792-son) hamda 2022-yil 12-oktabrdagi "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi Qonuni (O'RBQ-793-son) elektron shartnomalar sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy normativ-huquqiy hujjatlardir. Ushbu qonunlar elektron shartnoma tuzish tartibini aniq belgilab berdi va elektron hujjatlarning yuridik kuchini mustahkamladi. Elektron shartnomalarning huquqiy tabiati murakkab xarakterga ega. Bir tomondan, ular klassik fuqarolik shartnomalarining barcha mohiyatli belgilarini saqlab qoladi, ikkinchi tomondan esa, o'ziga xos shakl, tuzilish va ijro etish xususiyatlariga ega.

Bu jihatlar elektron shartnomalarni alohida ilmiy-huquqiy tahlil predmeti sifatida ko'rib chiqishni taqozo etadi. Mazkur maqolaning maqsadi elektron shartnomalarning huquqiy tabiatini ochib berish va ularning O'zbekiston qonunchiligida tartibga solinishi xususiyatlarini o'rganishdan iborat.

ASOSIY QISM

Elektron shartnoma tushunchasini aniqlash uchun avvalo umumiy shartnoma tushunchasiga murojaat qilish lozim. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga muvofiq, shartnoma – bu ikki yoki bir necha shaxsning fuqarolik huquq va majburiyatlarini o'rnatish, o'zgartirish yoki bekor qilish haqidagi kelishuvdir. Elektron shartnoma ham mazkur ta'rifning barcha unsurlariga ega bo'lib, faqat uning tuzilish va rasmiylashtirilish shakli o'ziga xos xususiyatlarga ega.

"Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonunning yangi tahririga ko'ra, elektron tijoratda shartnoma taraflar o'rtasida shartnoma shartlarini elektron hujjatlar va (yoki) xabarlarini tasdiqlash yo'li bilan kelishish orqali elektron hujjat shaklida rasmiylashtiriladi. Eng muhimi, qonun elektron tijoratdagi elektron hujjatlarni qog'ozda rasmiylashtirilgan va o'z qo'li bilan imzolangan hujjatlarga tenglashtiradi. Bu norma elektron shartnomalarning huquqiy maqomini tubdan mustahkamlaydi va ular oddiy yozma shartnomalar bilan teng yuridik kuchga ega ekanligini belgilaydi.

Elektron shartnomaning huquqiy tabiatini tushunish uchun uning asosiy belgilarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiqdir. Birinchi belgi – shartnomaning elektron shaklda rasmiylashtirilishi. Bu shartnoma matni elektron hisoblash mashinalari yoki boshqa elektron qurilmalar yordamida yaratilishi, saqlanishi va uzatilishini anglatadi. Ikkinchi belgi – taraflarning irodasi elektron vositalar orqali ifoda etilishi. Uchinchi belgi – shartnoma elektron raqamli imzo yoki boshqa elektron identifikatsiya vositalari orqali tasdiqlanishi.

Elektron shartnoma tuzishning yana bir muhim xususiyati uning masofadan turib tuzilishi imkoniyatidir. Taraflar bir joyda jismonan bo'lmaslik holatida ham shartnoma tuza olishadi. Bu ham ichki, ham xalqaro tijoratni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, transchegaraviy elektron tijoratda bu xususiyat alohida ahamiyat kasb etadi.

Yangi tahrirdagi "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonun elektron shartnoma tuzishning aniq tartibini belgilab berdi. Unga ko'ra, shartnoma aksept va oferta orqali tuziladi. Aksept – bu oferta (taklif)ning to'liq va so'zsiz qabul qilinishi bo'lib, u quyidagi tarzda amalga oshirilishi mumkin: elektron xabar yuborish orqali; elektron hujjatni elektron raqamli imzo bilan tasdiqlash orqali; boshqa elektron identifikatsiya vositalaridan foydalanish orqali. Shuningdek, qonunda shartnoma shartlari davlat tilida bayon etilishi lozimligi va matn boshqa tilga tarjima qilinishi mumkinligi belgilangan.

Elektron raqamli imzo elektron shartnomaning huquqiy kuchini ta'minlashda markaziy rol o'ynaydi. "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi Qonunga (O'RQ-793-son, 12.10.2022) ko'ra, elektron raqamli imzo orqali tasdiqlangan elektron hujjat qog'oz hujjatdagi qo'l imzosi va muhri bilan tasdiqlangan hujjatga tenglashtiriladi. Yuridik shaxsning elektron raqamli imzosi bilan tasdiqlangan elektron hujjat yuridik shaxsning muhri bilan tasdiqlangan qog'oz hujjatga tenglashtiriladi. Bu norma elektron shartnomalarga to'liq huquqiy kuch beradi.

Elektron raqamli imzoning eng muhim huquqiy afzalliklari sirasiga ishonchlilik, hujjatning haqiqiylikini tasdiqlash imkoniyati va inkor etilmaslik tamoyili kiradi.

Inkor etilmaslik tamoyili shuni bildiradiki, elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan hujjatni keyinchalik "men imzolamaganman" deb rad etish deyarli mumkin emas. Bu jihat elektron shartnomalarga huquqiy barqarorlik va ishonchlilik bag'ishlaydi.

Yangi qonunchilikda kiritilgan muhim yangiliklardan biri – eskrou hisobi institutining joriy etilishidir. Eskrou hisobi – bu sotuvchi va xaridor o'rtasida hisob-kitobni taraflar uchun xavfsiz tarzda amalga oshirishga imkon beruvchi maxsus hisobvaraqlar. Bu mexanizm elektron tijoratda taraflar manfaatlarini muvozanatda saqlashga, firibgarlik xavfini kamaytirishga va iste'molchi huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi. Eskrou hisobining joriy etilishi elektron shartnomalar bo'yicha O'zbekiston qonunchiligini xalqaro standartlarga yaqinlashtirdi.

Yangi tahrirdagi Qonun bo'yicha yana bir muhim yangilik – o'zini o'zi band qiluvchi shaxslarga elektron tijoratni amalga oshirish huquqining berilishidir. Avval bu sohada faqat yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar ishtirok etishi mumkin edi. Endilikda esa o'zini o'zi band qilgan shaxslar ham sotuvchi sifatida elektron tijoratda qatnashishi mumkin. Bu islohot aholini tadbirkorlikka jalb qilish va elektron tijoratni demokratlashtirishga xizmat qilmoqda.

Elektron shartnomalarning huquqiy tabiatini ochib berishda iste'molchilar huquqlarining himoya qilinishi masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonun iste'molchining tovarlar (ishlar, xizmatlar) to'g'risida to'liq axborot olish huquqini, elektron tijoratda ishtirok etish uchun shartlarning tengligini talab qilish huquqini va o'z huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilinishini talab qilish huquqini mustahkamladi. Bu normalar elektron shartnomalarda kuchsiz tomon hisoblangan iste'molchini himoya qilishga qaratilgan.

MUHOKAMA

Elektron shartnomalarning huquqiy tabiatini muhokama qilganda, ularni an'anaviy shartnomalardan ajratib turuvchi xususiyatlarga e'tibor qaratish lozim. Birinchidan, shakl jihatidan: elektron shartnoma moddiy ko'rinishga ega bo'lmaydi, u faqat raqamli ma'lumotlar to'plami sifatida mavjud. Lekin shu bilan birga, u qog'oz hujjat bilan teng yuridik kuchga ega. Bu paradoks elektron shartnomalarning o'ziga xos huquqiy tabiatini ifoda etadi.

Ikkinchidan, vaqt va makon jihatidan: elektron shartnoma tuzish jarayoni juda qisqa muddatda va istalgan masofada amalga oshirilishi mumkin. Bir necha soniyada dunyoning ikki burchagidagi shaxslar o'rtasida yuridik kuchga ega shartnoma tuzilishi mumkin. Bu fuqarolik aylanmasini tezlashtirish va globalashtirish nuqtai nazaridan katta ahamiyatga ega. Biroq, ayni paytda, bu xususiyat huquqiy nizolarning xalqaro xarakterga ega bo'lishiga ham olib keladi va ularni hal etish murakkabroq bo'ladi.

Uchinchidan, dalil sifatida muhokama: elektron shartnoma bo'yicha nizolar yuzaga kelganda, sud va boshqa organlar elektron hujjatlarni dalil sifatida qabul qilishi kerak bo'ladi. Bu jihat dalil bazasini tahlil qilishning yangi metodikasini, sud-elektron ekspertizalarini va elektron dalillarning haqiqiyligini aniqlash mexanizmlarini ishlab chiqishni taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasining "Sudlarda dalillarni baholash" amaliyotida elektron hujjatlar va xabarlar tobora ko'proq qo'llanilmoqda.

To'rtinchidan, axborot vositachilari maqomi: elektron shartnomalarda axborot vositachilari (provayderlar, elektron tijorat platformalari) muhim rol o'ynaydi. Ularning huquqiy maqomi, javobgarligi va majburiyatlari aniq belgilangan bo'lishi kerak. "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonunning 13-moddasiga muvofiq, axborot vositachilari orqali yuborilayotgan elektron hujjatlarning mazmuni bilan bog'liq huquqiy oqibatlar uchun axborot vositachisi javobgar bo'lmaydi. Bu norma vositachilarning maxsus huquqiy maqomini belgilab beradi.

Beshinchidan, kiber mavqe va kiberxavfsizlik masalalari: elektron shartnomalarni tuzish va ijro etish kiberhujumlar, ma'lumotlarning sizib chiqishi, identifikatsiya o'g'irlash kabi xavflar bilan bog'liq. Shu sababli, taraflar elektron shartnoma tuzishda kiberxavfsizlik choralari rioya etishi va o'zlarining elektron raqamli imzo kalitlarini xavfsiz saqlashi zarur. Qonunchilikda bu jihatlar bo'yicha qo'shimcha kafolatlar va javobgarlik me'yorlari nazarda tutilishi maqsadga muvofiqdir.

Shu bilan birga, elektron shartnomalar sohasida hal etilishi kerak bo'lgan bir qator dolzarb masalalar mavjud. Birinchidan, transchegaraviy elektron shartnomalarni tartibga solishda yuridik nizolarni hal etish va qo'llaniluvchi huquqni aniqlash masalalari.

Ikkinchidan, smart-shartnomalar (aqli shartnomalar) va blockchain texnologiyalari bilan bog'liq huquqiy munosabatlar. Uchinchidan, sun'iy intellekt yordamida tuzilgan shartnomalarning huquqiy maqomi. To'rtinchidan, iste'molchilarning elektron tijoratdagi qo'shimcha kafolatlari va ularni samarali himoya qilish mexanizmlari.

XULOSA

Elektron shartnomalarning huquqiy tabiati ko'p qirrali va murakkab xarakterga ega bo'lib, ular bir tomondan klassik fuqarolik shartnomalarining barcha mohiyatli belgilarini saqlab qolsa, ikkinchi tomondan, raqamli muhitda mavjud bo'lishning o'ziga xos xususiyatlariga ega.

O'zbekiston Respublikasida 2022-yilda qabul qilingan "Elektron tijorat to'g'risida" va "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi yangi tahrirdagi Qonunlar elektron shartnomalar sohasidagi munosabatlarni zamonaviy darajada tartibga solish uchun mustahkam huquqiy poydevor yaratdi.

Mazkur qonunlar elektron shartnomalarning yuridik kuchini, ularni tuzish tartibini, taraflar huquq va majburiyatlarini, axborot vositachilarining maqomini hamda iste'molchilar himoyasi kafolatlarini aniq belgilab berdi.

Eskrou hisobi, o'zini o'zi band qiluvchi shaxslarga elektron tijoratda ishtirok etish huquqi, elektron raqamli imzoning yuridik kuchi kabi yangiliklar elektron tijoratning rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratdi.

Shu bilan birga, elektron shartnomalar sohasidagi qonunchilikni yanada takomillashtirish zarurati saqlanib qolmoqda. Xususan, smart-shartnomalar, blockchain texnologiyalari, sun'iy intellekt yordamida tuzilayotgan shartnomalar bo'yicha huquqiy normalar ishlab chiqilishi, transchegaraviy elektron tijoratda yuridik nizolarni hal qilish mexanizmlari takomillashtirilishi, kiberxavfsizlik kafolatlari kuchaytirilishi maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, elektron shartnomalar zamonaviy fuqarolik huquqi munosabatlarining ajralmas qismiga aylangan bo'lib, ularning huquqiy tabiati va tartibga solinishi to'g'risidagi ilmiy tadqiqotlar O'zbekiston Respublikasining raqamli iqtisodiyot va elektron tijoratni rivojlantirish strategiyasini amalga oshirishga muhim ilmiy-amaliy hissa qo'shadi. Yuridik fan oldida elektron shartnomalar institutini yanada chuqurroq o'rganish, uning yangi shakl va turlarini huquqiy tahlil qilish vazifasi turibdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (yangi tahrir). – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.
3. O'zbekiston Respublikasining "Elektron tijorat to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahrir). 29.09.2022, O'RQ-792-son.
4. Imomov N.F. Fuqarolik huquqi. – Toshkent: Adolat, 2022. – 528 b.

5. Rahmonqulov X. O'zbekiston Respublikasining shartnoma huquqi. – Toshkent: TDYUI, 2021. – 364 b.
6. Okyulov O. Elektron tijorat huquqi. – Toshkent: TDYUU, 2023. – 240 b.
7. UNCITRAL Elektron tijorat to'g'risida Model qonun (1996, 1998-yil tuzatishlari bilan).